

O NEKIM ASPEKTIMA EVROPSKIH OKVIRA HRVATSKE MODERNE*

MIROSLAV KVAPIL (Prag)

Poslije Barčeve lapidarne i općenite tvrdnje o razdoblju hrvatske Moderne – da je značila »zaokret prema Evropi«¹ bilo je više pokušaja da se preciznije razradi i na konkretnom materijalu dokaže »to otvaranje vrata svim evropskim strujanjima i utjecajima.«² Svi ti pokusi, međutim, prvenstveno su – ipak – potencirali i naglašavali u prvom planu utjecaje na političko-društvenom polju (u odnosu na češku kulturnu sredinu); – »dok je s čisto književnog aspekta češka literatura u prvom redu utirala putove modernim zapadnoevropskim i skandinavskim literaturama u našu književnu sredinu.«³ Međutim, upravo ona »naprednjačka« skupina – praška – za koju je poznato da je prvenstveno bila orijentirana na ekonomsko-politički, masarikovski »sitni svakodnevni rad« – i da je s književnog aspekta »manje zanimljiva od drugih dviju« (bečko-zagrebačke i karlovačko-zagrebačke)⁴ – uvrštava u svoj organ »Hrvatska Misao« (1897, br. 7 i 8) poznati članak F. X. Šalde *Pohled na novou českou literaturu*. Razumljivo je da Mladi nisu F. X.

* Pozvan da sudjeluje na znanstvenom skupu u povodu zbornika *Hrvatska književnost prema evropskim književnostima*, uvršten u Program, a najvažnije: spreman da u skupu aktivno sudjeluje, na izraženu žalost organizatora i svih sudionika skupa, prof. Miroslav Kvapil nije mogao izložiti svoj referat – nije dobio putnice za dolazak u Jugoslaviju. Uredništvo zato barem objavljuje njegov prilog.

¹ Ne treba, međutim, zaboravljati da je još 1912. god. M. Marjanović u uvodnom članku drugoga godišta časopisa »Jug« konstatirao: »Kontakt sa svijetom, strujanje svjetskih struja, valjana kulturna hrana – to je bio program regenerativnih nastojanja, koja se pojavile prije petnaestak godina. I učinilo se nešto, a uspjesi nisu bili maleni [...] Ali nije se učinilo dovoljno, stalo se na pol puta i za to se opažaju mnogi nedostaci sve do danas.«

² Vidi podrobnije: N. Košutić-Brozović, *Evropski okviri hrvatske Moderne. Hrvatska književnost prema evropskim književnostima*, Zagreb 1970, str. 345–363.

³ *Op. cit.*, str. 353.

⁴ Vidi: M. K., *Croatia v Moderní Revui /1895–1905/*, »Přehled« IV, Daruvar 1965–66, str. 67–69.

Šaldu (1867–1937) izabrali kao suradnika slučajno. U to je vrijeme Šalda bio već pet godina (od 1892. god. on je – osim pisanja u organima «Rozhledy» i »Lumír« – glavna kritičarska ličnost časopisa posvećenog modernoj kritici literarnoj« – »Literární listy«) poznat kao književni kritičar, koji unosi evropska mjerila u češku književnu kritiku.

Pisan informativno, za potrebe inostranstva (prvenstveno Hrvatske), članak je ipak natuknuo problematiku vrlo srodnu onoj koju su nastojali riješiti i pripadnici HM: »-Dnešní naši literaturu, jako snad každou evropskou, prostupuje spor mezi dvěma světy, mezi starým a mladým. Jako všude jinde, byl i u nás podnětem k tomuto rozdvojení problém literární, dosti nejasně formulovaný, známý pod jménem realismu a naturalismu.«⁵ Iako se češka književnost nastojala osloboditi iz začaranog kruga kaosa, koji je vladao i u književnostima Evrope, ipak je ta uloga – po F. X. Šaldi – čekala tek »najmlađu generaciju; a ta se počela ispoljavati u godinama osamdesetim i devedesetim«: – »Vědomí, že naše literatura je ve svém rozvoji pozadu za cizími literaturami, objevuje se nejprve v kritice koncem let osmdesátých a na počátku devadesátých. První, kteří to vyjádřili s bojovnou otevřeností, byl zemřelý H. G. Schauer, který porovnával naši literaturu s cizími hlavně po stránce ideové, filosofické, sociální, a Vilém Mrštík, kterému připadlo ukázati to po stránce výrazové, formové, slohové. Oběma byl znám vysoký stupeň cizích literatur, oba těžce nesli prázdny schematismus, pseudoidealismus i abstraktní šablonu domácí prózy a domácího dramatu.«⁶ F. X. Šalda naročito naglašava tendenciju H. G. Schauera, koji je – prolazeći niz razvojnih faza – upravo uporno nastojao formulirati »problem českog naroda u svjetskom organizmu«, dok je od književnosti tražio »nacionalnost i socijalnost, dosljedno umjetničko rješenje psihološko i teleološko narodno«.⁷

Možda daleko interesantnija je konstatacija F. X. Šalde o djelovanju i utjecaju T. G. Masaryka na mladu generaciju. Njemu Šalda pripisuje zaslugu da je formulirao češko pitanje, problem maloga naroda u velikoj svjetskoj konkurenciji naroda, da je protiv povijesnog empirizma i eklekticizma postavio realizam kao princip života plemenitijeg i proširenog na cijeli narod – dakle, u prvom redu na najniže klase naroda.⁸

⁵ F. X. Šalda, *Kritické projevy-3 /1896-1897/*, Praha 1950, str. 357.

⁶ *Op. cit.*, s. 359.

⁷ »Uzke stanovisko frázovitého patriotismu a národního fetišismu na jedné pouhopouze uměleckého cíle a exotického diletantismu a l'art pour l'artismu na druhé strane, jest zde již zřetelně překonáno«. *Ibid.*

⁸ »Je rozhodně Masarykovou zásluhou, že ukázal mladým lidem neobyčejně intenzivně cenu života, že je vyvedl ze slepého a jednostranného tradicionalismu a historismu, že první formuloval s hloubkou dosud neznámou ideje a principy nového obrodného snažení, právo na život i povinnosti k němu. Tím staví se již doprostřed krásné literatury, pokud chce býti složkou složkou-sociální a nechce se omezovati na pouhý exotism a diletantism«. *Op. cit.*, str. 360.

Osim ovog pregleda nove češke književnosti F. X. Šalda je u nekoliko navrata⁹ pisao i o pojedinim hrvatskim piscima i njihovim radovima. Jedan od najinteresantnijih njegovih napisa svakako je – jer pokazuje relativno dobro poznavanje prilika i situaciju u Hrvatskoj – recenzija knjige Vladimira Jelovška *Simfonije*.¹⁰ Šalda – upozoravajući da je vanjski izgled knjige više drečav i šokantan, nego originalan – konstatira: »Knjha způsobila na jihu, ve vlasti básnikově, mnoho zlé krve jako práce člověka, jenž octnul se na zhoubných cestách skepse, modernismu a jiných podobných otravných idejí a směrů, jichž bylo donedávna ušetřeno křepké Chorvatsko. Myslím, že odpor ten jest trochu krátkozraký a že knížkou p. Jelovškovou nekolportuje se do literatury chorvatské žádný jed«.¹¹ Dakle, nikakav »otrov«, nikakva dekadencija, apatija i nihilizam (»-naopak často cítíte člověka myslícího až lačně a chvatně, zaujatého bolestmi moderního člověka nejen s jeho egoistickou, ale i sociální a ethickou basí«). Upozoravajući da je Jelovšek poprimio socijalne i kulturne probleme koji struje Evropom, F. X. Šalda povlači paralelu *per analogiam* s modernom češkom pozicijom i naglašava da se moderne ideje, ne daju sputati u usku i ukočenu formu stare, monotone šeme stiha – »a jsou sensace a ideje, pro něž není případnějšího výrazu nad volný, pružný, nesčíslného nuancování schopný vers libre, jak známe to již u starých básníků, ku př. Heinea (Nordseebilder), jenž byl p. Jelovškovi vzorem«.¹² Uz napomenu – da ne svuda i ne uvijek – zaključuje Šalda svoju recenziju riječima, da V. Jelovšek – koristeći se svim prednostima *vers libre* – umije vrlo dobro nijansirati unutrašnju uzbuđenost, nemir čežnje, napetost nerava i dinamičnost predodžaba, kojima je ponesen – i, »prizpůsobit měnivou tuto formu vnitřnímu poetickému charakteru sujetů a dějů«.

Uvodnom rečenicom: »Také do hrvatské literatury proniká moderní aspirace literární« recenzirao je J. K. u književnoj reviji »Moderní Revue« (IX, 1899, str. 126–7)¹³ knjigu *Simfonije* V. Jelovška. Recenzent, kao i F. X. Šalda, naglašava »volnou, rhapsodickou, nerýmo-

⁹ Vidi: M. K., F. X. Šalda o I. Vojnoviću, »Socijalistička Čehoslovačka« 1970, 6, str. 27.

¹⁰ Štampano u časopisu »Lumír« XXVII, 1899, 19, str. 216. pod pseudonimom Quidam.

¹¹ F. X. Šalda, *Kritické projeva-4* (1898–1900), Praha 1951, str. 275.

¹² *Op. cit.*, str. 275.

¹³ Na ovom je mjestu potrebno navesti još jednu interesantnu činjenicu. Naime, još 1895 (»Moderní Revue« I, 1895, str. 124–6) istoimeni časopis donosi pod naslovom X. – egzaltirano-romantičarski sastav M. Sabića adresiran »nijemoj sfingi, praznoj sjeni, magičnoj himeri svoga ispraznog, svoga nepodnošljivog života«: – »Nevím kdo jsi. Ve spánku často se mi zjevuješ a píšeš mi tajemným, neobyčejným, podivným zpěvem, plným božské, opojivé harmonie [...] Ty jsi snad nepřístupný, nedostižný, neuskutečnitelný vzor věčného ženství, který stále hledám s omamivou, neukrotitelnou žiznivostí, a kterého nedoufám, že někde najdu, v nějž věřiti nemám ani odvalu.«

vanou formu«, koja »začiná stlumenějšími barvami a šedivějšími tóny a čím dále tím více jako stepní požár se šíří, nabývá barev a živosti a nejintenzivněji zapálenou pathetičnosti končí«. Dalje se o Jelovšku govori kao o talentu koji još više obećaje – i završava se interesantnom konstatacijom: »-lituji jen, že mi lektura byla stížena mou dosti chatrnou znalostí energické a tvrdé chorvátštiny«.

Iste godine – s oznakom: »Napsáno v Záhřebě-Praze v dubnu 1899.« – donosi »Moderní Revue« veliki članak V. Jelovška pod naslovom *Nové proudy v Horvátsku*. U članku je nekoliko interesantnih opservacija: – prije svega tu je u samome uvodu naglašena diferencijacija Mladih: »Od oné doby [Jelovšek razmatra period od početka izlaženja lista »Hrvatska Misao« 1897. do 1899. godine – M. K.] do dnes prošla 'hrvatska moderna' 'hrvatska secese' 'mladá Hrvátsko' mnohé interesantní fáse, rozproudila se velmi rozmanitými směry a svými neorganickými, nevypracovanými, neuvědomělými pokusy doplnila až příliš důkladně onen opravdu úžasný chaos, který už od decenií a decenií je žalostnou karakteristikou celé naší práce at na poli literárním, at politické at sociální konstelace či hospodářské produkce.« Druga interesantna primjedba odnosi se na samu »Hrvatsku Misao«, za koju se konstatira da, istina, nije donosila članke iz književnosti – točnije rečeno da nije uvrštavala beletristiku – ali da je štampala kritičke članke. A ti članci »o književnosti« – »jsou prvý svobodnější hlas o našich poměrech literárních. Do té doby bylo u nás blahé ticho, zejména kritika stála na nízkém nivaeu osobního kultu nebo osobní zášti«.

Općenito uzevši moguće je reći da je članak pisan u duhu i intencijama spomenutog rada F. X. Šalde o novoj češkoj književnosti, jer V. Jelovšek u kratkom pregledu tretira i pitanje naturalizma 80-tih godina, daje karakteristiku pojedinih časopisa (»Hrvatska Misao«, »Novo doba«, »Narodna misao«, »Glas«, »Mladost«, »Hrvatski salon«, »Vijenac«, »Novi vijek«) i glavnih aktera – *pro i contra* – novog pokreta (F. Kuhač, J. Frank, Stj. Korenić, I. Pilar, Gjalski, Dežman-Ivanov, A. Tresić-Pavičić, Fr. Marković, I. Kršnjavi), afirmiranih pisaca tog vremena (Gjalski, J. Kozarac, J. Leskovar, S. S. Kranjčević). Dajući karakteristiku pojedinih Mladih, Jelovšek se unaprijed ograđuje: »Mluviti o jednotlivých spisovatelích moderny – není lehká věc, ježto jsou hranice mezi mladými a moderními u nás tak nejasné, spletené – a sami spisovatelé svými příspěvký do všech možných listů ještě jen matou mínění o sobě. Kromě toho moderna dosud vydala velmi málo knih, které by aspoň pregnantnějšími liniemi kreslily relief jednotlivých členův.« Dajući nešto opširnije (I. Pilar, Ivanov, M. Nikolić, Schmidt, S. Tucić, Borotha, M. Begović) ali i površno-kratke sudove o pojedincima (A. Grado, V. Vidrić, D. Domjanić, G. Jeni, V. Nazor) – V. Jelovšek u zaključku članka umjesto sinteze generalizira: » – jakkoli je prvý pohled na naši modernu utěšený, hledíme-li na talentované ele-

menty – které se v ní jeví – přece je její zjev velmi žalostný. Žalostný-ježto nijak přirozeně a spontánně a silně nevystoupila, jako u jiných národů.«¹⁴

Jelovšek smatra da je unatoč svim tim nedostacima teren pripremljen i pledira na najmladu generaciju hrvatske i slovenske srednjoškolske grupacije i njen organ »Nova nada« uvjeren »že se z jejich prací bude rekrutovati nejlepší podrost mladé moderní hrvátské generace. A to přesvědčení je mi útěchou v dnešní době, kdy hledím na všechnu tu bojácnost, nejistotu a neserioznost velikého dílu prvých hlasatelů moderního hnutí u nás.«

Pod naslovom *Tři mladí* i sa potpisom Gvido Jeny (Osijek, VIII.00) donijela je »Moderní Revue« (XII, 1901, s. 26–9) prikaz knjiga Z. Kveder *Misterij žene*, V. Jelovšeka *Simfonije* i A. Milčinovića *Zapisci*.¹⁵ Svakako su najinteresantnije primjedbe autora recenzije o knjizi V. Jelovšeka. Izražava suglasnost s uvodom knjige gdje je oštra kritika hrvatskih književnih prilika i nekih pripadnika HM: – »Je to opravdu ubohé viděti, jak zbahnilo »s enthusiasmem a nadšením« zahájené »moderní« hnutí v hrvátské literatuře. »Průkopníci nových ideí« stali se rychle literárními a uměleckými hejsky a obchodníky. Jako důvod uvádí p. Jelovšek: nemají ideí. To jest ovšem pravda. Odtud pochází také zbabělost. Ježto nemají uměleckých cílů, nýbrž pouze formální cíle, nemají cesty, po niž by »přímo a jistě kráčeli«, jak říkají. Tu uzavrou se kompromisy se starými.«

Iako i ovoga puta pisan za češki časopis (»Moderní Revue« XII, 1901, str. 93–6, 132–9) i štampan kao češki original, članak V. Jelovšeka (sa datumom: Zagreb 29. VIII 00) – *Mladé Hrvátsko* predstavlja u stvari polemiku adresiranu u hrvatske redove. Spominjući u uvodu svoj članak od prije godine i pol (u istoimenom časopisu), V. Jelovšek konstatira da je situacija sada još gora: » – Vše zapadá do bahna kompromisů, abonentní politiky, zatvrzelého literárního politisování a nízkého titěrného odbočování a osobních invektiv. Vyhraněného názoru, pevné karakternosti není dnes ani tolik jako před dvěma třemi roky. Takřka nelze o ruchu ani mluvit: veliký chaos – tot signatura hrvátských literárních poměrů. A tak zbývají pouze uspokojivá individua.« – Prije

¹⁴ »Theoretisovalo se od prvopočátku plnou parou, tahalo se se starými o hlubokomyšlné filosofické, estetické a etické formulace a skutečných v pravdě moderních plodů nebylo. I sami zástupci moderny, pokud směle a důrazně prohlašovali, že chtějí naprosté zúčtování s tradicemi – byli ve většině ještě po krk zabředli v tradicích – bohužel právě bezcenných tradicích starých.«

¹⁵ Sve tri knjige se prikazuju zajedničkim uvodom: »Nebot autorové knih, o nichž chci tu promluvíti, mají skutečně srdce. Pravím: opravdové srdce, nikoli papírovou knihu, v níž zapsány jsou ty ony zákony a paragrafy morálky, kde vyšňofeno tolik a tolik principů. Čtenářům, kteří by snad z dřívějších dob ještě věděti měli, co to je, pravím, že srdce je něco živého, sebou trhajícího, v čem se nalézá často duše, bol i radost pocitující, mnohdy dokonce krev a život. Je to ovšem vzácnost, ale právě proto netřeba se ostýchatí a sáhnouti po tom.«

nego što je prešao na pojedince, izvršio je V. Jelovšek generalnu podjelu (s iznimkom A. G. Matoša za koga kaže: »Mnē se sice nezamlouvá podobný umělecký diletantismus bez cíle a podkladu – nicméně musím se klaněti velkému duchu, byt i zbankrotělému«) hrvatske moderne književne produkcije na dvije utjecajne sfere: romansku i germansku. U prvu grupu uvrštava Jelovšek tri hrvatska pisca koji su »izazvali zasluženu senzaciju svojim radovima«: M. Begović, V. Nazor i I. Čipiko. Ocjenjujući negativno autorski tandem Tucić-Nikolić (*Knjiga života*) – navodi Jelovšek u relativno najopsežnijoj recenziji, daljeg »najmarkantnijeg reprezentanta germanskog utjecaja« N. Špun-Stričića i njegovu knjigu *Moderna Legenda* (–dok samo jednim jedinim retkom spominje A. Milčinića i njegove *Zapiske*, koji po recenzentu »znamenají počátek nového období v hrvátské belletrii«).

Iz pera V. Jelovška je i prigodni članak (»Moderní Revue« XV, 1904, str. 267–9) o Dežmanu-Ivanovu, prilikom objavljivanja njegove knjige *Protiv struje*. Jelovšek tu daje i opću karakteristiku Dežmanaktiviste: »Nije bio veliki vojskovođa – samo je spretno vodio gerilu. U drugom, većem narodu, postao bi Brandes ili Ibsen, Havliček ili – Koch, kod nas je bio samo hrvatski Bahr, koji je sasvim pristojno formulirao nejasne čežnje mlade generacije, pristojno dramtizirao starije romane i sa velikim oduševljenjem pisao izvorne socijalne komade, aktivno je učestvovao u radu – makar i prepredeno – raznih korporacija, vodio je spretno nekoliko časopisa, stalno i duhovito je pratio rad našeg teatra, rekao mnogo lijepih stvari o raznim praktičkim pitanjima, o iseljeništvu, o univerzitetu, žrtvovao se kao liječnik bolesničke blagajne, pisao je brošure o tuberkulozi i s pravim entuzijazmom radio je na izgradnji sanatorija. Sve je to radio – ali što zaslužuje još veće divljenje: nije prestao.«¹⁶

Pregled uzajamnog upoznavanja, informiranja i utjecaja češkog i hrvatskog kulturnog života u časopisu »Moderní Revue« potrebno je na kraju još dopuniti i radom V. Jelovška pod naslovom »Hrvátské výtvarné umění« (»Moderní Revue« XIV, 1903, str. 221–225). Time se, uglavnom ova korisna djelatnost završava a polemike i nova stremljenja prebacuju se na nova poprišta i u drugu sredinu; sredinu koja zaslugom i ove – gore općenito opisane – djelatnosti, konačno prestaje životariti kao kulturni »Hinterland«, pod parolama od prije četvrt vijeka – koje, kako smo pokušali pokazati, nisu iritirale samo A. G. Matoša.

¹⁶ »To srdce bylo nadšené, bylo bezuzdně ideálné, věřilo bezměrně, milovalo vášnivě, doufalo slepě – a bylo rozdrásáno, zraněno, zdeptáno. Proto se nyní šklebí, proto se vysmívá jiným a – sobě. Ale nemůže zakryti svou minulost. Musí se uplatňovat dále, musí dále neunávně pracovat, volati po svobodě, po očistě ducha a těla – tak, jak je tomu tak často u nás: se sarkasmem na rtech a – krvavým nitrem.«